

Квасовський О.Р.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного
економічного університету

Стецько М.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного
економічного університету

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Розкрито проблемні аспекти чинного порядку оподаткування доходів страхових компаній України. Систематизовано методи мінімізації податкового навантаження з допомогою страхових (перестрахових) операцій із боку як самих страховиків, так і суб'єктів господарювання інших секторів економіки. З'ясовано можливі фіскальні й регулюючі наслідки переходу страховиків на режим оподаткування прибутку, регламентований Податковим кодексом України.

The authors reveal some problematic aspects of the effective procedure of taxing the insurance companies' revenues in Ukraine; systematize methods to minimize tax load with the help of insurance operations on the part of both insurers and economic subjects in other sectors of economy; also elucidated are the fiscal and regulative consequences of transition by insurers onto the condition of levying profit regulated by the Tax Code of Ukraine.

Ключові слова: Податковий кодекс, страхові компанії, пряме оподаткування, мінімізація податкових зобов'язань, оподатковуваний прибуток, податок на прибуток, єдиний податок.

Розвиток ринку страхових послуг пов'язаний зі стрімкою модернізацією технологій страхової діяльності, появою якісно нових видів ризиків в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, а також зростанням на цьому тлі потреб у гарантованому захисті інтересів громадян і суб'єктів господарювання. При цьому страхування не лише дає змогу компенсувати понесені втрати, а й є одним із потужних джерел довгострокових інвестиційних ресурсів, вкрай необхідних для забезпечення сталого економічного поступу. У свою чергу, фіскальні надходження від суб'єктів страхування є одним із важливих джерел формування централізованого державного фонду фінансових ресурсів бюджету.

Дослідження напрямів еволюції ринку страхування доводить, що його функціонування не може бути самодостатнім і відбуватися лише під впливом ринкових законів, а потребує активного втручання держави з метою стимулювання розвитку страхової діяльності, нейтралізації негативних явищ і усунення латентних зловживань при наданні страхових послуг. Ефективним інструментом державного регулювання страхової діяльності може стати виважена податкова політика. При цьому слід ураховувати, що внаслідок специфіки свого функціонування страхові компанії є

особливими суб'єктами податкових правовідносин, що повинно максимально повно й чітко враховуватися в законодавчих актах, які регламентують їх оподаткування. Такий підхід дасть змогу страховикам належним чином виконувати свої податкові зобов'язання перед державою без фінансової шкоди для власної діяльності.

Як показує зарубіжна й вітчизняна практика, найбільше фіскальних проблем у страхових компаній пов'язано із прямим оподаткуванням, тобто зі справлянням податку на прибуток (доходи). Недостатній рівень врахування в податковому законодавстві специфіки цієї фінансово-господарської діяльності, пов'язаної з високою швидкістю обороту капіталу, зумовлює актуальність теоретичних і прикладних досліджень, спрямованих на виявлення й усунення недоліків оподаткування фінансових результатів основної діяльності страховиків.

Питання оптимізації оподаткування залишаються в полі зору наукових інтересів багатьох науковців, що підтверджує їх соціальну значимість і перманентну полемічність. Значний внесок у переосмислення й осучаснення нормативних акцій діяльності й оподаткування страхових компаній внесли такі знані українські вчені, як В.Д. Базилевич, О.І. Барановський, М.С. Клапків, С.С. Осадець, Р.Е. Островерха, Я.П. Шумелда, Т.В. Яворська, а також зарубіжні — А.С. Бакаєв, В.А. Буланцева, Л.І. Ванчухіна, І.В. Іванова, С.Л. Єфімов, Г.В. Пласков, К. Пфайфер, Дж.Д. Хемптон, В.В. Шахов.

Метою цієї статті є виокремлення й розкриття змісту проблем прямого оподаткування страховиків, які виявляються у процесі їх практичної діяльності, без чого не можливе його вдосконалення, спрямоване на гармонізацію інтересів платників податків із фіскальними прагненнями держави.

Із 1 квітня 2012 року страхові компанії перейдуть на справляння податку на прибуток на загальних підставах. Вникнувши в сутність основних нововведень щодо режиму оподаткування прибутку страхових компаній, з'ясуємо основні позитивні наслідки, а також можливі негативні ефекти і проблемні аспекти запровадження прямого оподаткування фінансових результатів діяльності страховиків.

Проаналізувавши законодавчі норми, які нині регламентують порядок справляння податку з доходів страхових організацій, та їх практичне застосування, можна виокремити низку проблемних моментів. Насамперед відзначимо наявність семантичної колізії між назвою податку в поки що чинному Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств" та його економічною природою, адже, по суті, зі страховиків справляється не податок на прибуток, а своєрідна модифікація податку з обороту, оскільки об'єктом оподаткування є певним чином скореговані валові страхові платежі (внески, премії).

Тому вважаємо, що, з наукової точки зору, коректніше називати такий фіскальний платіж податком з доходів страхових компаній або податком зі страхових платежів (внесків, премій).

Інший спірний момент полягає в тому, що нині при визначенні об'єкта оподаткування з валових страхових внесків не враховуються виплати страховика за

договорами перестраховання, укладеними з нерезидентами. Більше того, при здійсненні страхових виплат на користь сумнівних компаній-нерезидентів, рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких не відповідає вимогам Держфінпослуг України, вітчизняні страхові організації зобов'язані оподатковувати суми такого страхування або перестраховання за ставкою 12% за рахунок власних коштів, що може негативно позначатися на фінансовому забезпеченні страхової діяльності доброчесних страховиків-резидентів.

Причиною запровадження названих законодавчих обмежень стали виключно міркування недопущення втрат бюджету й неконтрольованого відпливу фінансових ресурсів за кордон. Адже до введення обмежень навіть вітчизняні страхові компанії з репутацією законослухняних страховиків широко використовували такий спосіб мінімізації податкового навантаження, як страхування і перестраховання ризиків у компаніях-нерезидентах, зареєстрованих в офшорних зонах, де відсутній податок на прибуток від страхової діяльності і встановлено лише плату за видачу ліцензії (зазвичай від 2000 до 6250 дол. США на рік). До того ж останніми роками національні страхові компанії почали виявляти значний інтерес до прийняття у страхування ризиків нерезидентів, у зв'язку з чим почастишали випадки виплати страхових відшкодувань закордонним страхувальникам, які не є доходом із джерелом походження з України та не підлягають оподаткуванню корпоративним (прибутковим чи подоходним) податком у офшорних центрах, де зареєстровані фірми-нерезиденти — одержувачі таких страхових виплат. Оскільки на сьогодні практично відсутнє дієве нормативно-правове регулювання процедури підтвердження настання страхових випадків за межами України, згадані страхові відшкодування на користь страхувальників-нерезидентів можуть використовуватись як інструмент прихованого вивезення капіталів з України. Тому й передбачено порядок їх оподаткування за рахунок власних коштів вітчизняних страховиків¹.

Тим не менше, оскільки страхові платежі, сплачені прямим страховиком перестраховикам, зменшують його економічні вигоди, цілком логічно буде визнавати їх законними витратами й виключати з бази подоходного оподаткування незалежно від того, є перестраховик резидентом або нерезидентом². Що ж стосується додаткового 12-відсоткового оподаткування виплат страховикам-нерезидентам за рахунок власних коштів вітчизняних страхових компаній, то це певною мірою суперечить принципу стимулювання розвитку національного страхового ринку, який неможливий без активного залучення потенційних клієнтів не лише в Україні, а й за її межами.

Незважаючи на згадані суперечливі податкові норми, найбільшою проблемою чинного порядку подоходного оподаткування страхових організацій є наявність у

¹ Хоцянівська Н. Оподаткування страхових компаній: пошук шляхів для забезпечення розвитку класичного страхування // Вісник податкової служби України. — 2007. — № 38.

² Островерха Р.Е. Податкове регулювання ринку страхових послуг в Україні: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит". — Ірпінь, 2007. — С. 12.

ньому значних можливостей для формально легітимного або напівлегітимного зниження рівня податкових зобов'язань як самих страховиків, так і суб'єктів господарювання реального сектору економіки (рис.). Фактично ця проблема й зумовила передбачений у Податковому кодексі поетапний перехід до загальновстановленого порядку оподаткування прибутку страхових компаній, ініційований Держфінпослуг України.

Джерело: розроблено на основі: Податкова руйнує схеми несплати податків на страховому ринку ([http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=30&tx_ttnews\[year\]=2010&tx_ttnews\[month\]=11&tx_ttnews\[pointer\]=11&tx_ttnews\[tt_news\]=22489&tx_ttnews\[backPid\]=32&cHash=1be9baaf41](http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=30&tx_ttnews[year]=2010&tx_ttnews[month]=11&tx_ttnews[pointer]=11&tx_ttnews[tt_news]=22489&tx_ttnews[backPid]=32&cHash=1be9baaf41)); Каковы последствия изменения режима налогообложения украинских страховых компаний? (http://e-polis.ua/analitics/kakovy_posledstviya_izmeneniya_rezhima_nalogooblozheniya_ukrainskih_strahovyh_kompaniy).

Рис. Методи мінімізації податкового навантаження з податку на прибуток (доходи) з допомогою страхових (перестрахових) операцій

У контексті латентності зловживань при сплаті податку на прибуток підприємств детальніше зупинимося на використанні в цих схемах "кептивних" страхових компаній. Сама ідея створення "кептивних" страховиків не містить у собі негативу, адже ними є страхові організації, що створюються промисловими,

торговельними, банківськими й іншими підприємницькими структурами з метою задоволення потреби в доступних і дешевих страхових послугах. За умови надання таких послуг за страховими тарифами, близькими до їхньої собівартості, підприємства-засновники можуть отримати відчутну економію щодо сплати страхових внесків і премій. Хоча заради справедливості відзначимо, що подібна категорія страховиків може створювати проблему для страхової сфери, коли за відсутності ефективного державного регулювання відбувається монополізація надання страхових послуг в окремих галузях, що спричиняє порушення принципів здорової конкурентної боротьби на цьому ринку.

Чинний порядок справляння податку на прибуток підприємств створює потужний стимул для виведення з-під значно важкого податкового пресу великої частки прибутків, отриманих у “нестрахових” сферах підприємницької діяльності. Об’єктивною підставою для цього є істотна відмінність у ставках оподаткування прибутку промислових, торговельних, банківських та інших підприємницьких структур порівняно зі ставкою податку на операційні доходи страхових компаній (25 та 3 % відповідно) за наявності податкових норм, згідно з якими дозволено відносити на валові витрати будь-які витрати, пов’язані зі страхуванням досить широкого спектру ризиків фінансово-господарської діяльності (перелік таких витрат наведено у пп. 5.4.6 п. 5.4 ст. 5 Закону “Про оподаткування прибутку підприємств”³).

Таким чином, застосовуючи фіктивне страхування в компаніях “кептивного” типу, підприємства різних сфер економічної діяльності можуть штучно завищувати валові витрати й тим самим зменшувати оподатковуваний прибуток. Внаслідок цього частина прибутку до оподаткування фактично трансформується в заробітки “кептивних” страхових компаній — страхові премії, які оподатковуються лише за 3-відсотковою ставкою.

Дефіцит фінансових ресурсів у національних страховиків у період глобальної фінансово-економічної кризи лише активізував і розширив межі використання описаних вище технологій мінімізації податкового навантаження. Підтвердженням цього можуть бути емпіричні дані, оприлюднені Держфінпослуг України. Так, за підсумками 9 місяців 2009 року кредиторська заборгованість страхових компаній становила 967,7 млн грн. При цьому її лівова частка (842,7 млн грн, або 87,1 %) — це заборгованість зі страхування фінансових ризиків, 90 % з якої припадало на дві страхові фірми, які займалися не класичним страхуванням, а здійсненням операцій, пов’язаних із виведенням значних обсягів прибутку підприємств-страхувальників з-під прямого оподаткування⁴.

Крім того, за інформацією прес-служби ДПА України (згідно з даними контролю-перевірочної роботи) упродовж 2009 року — I півріччя 2010-го обсяги

³ Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22.05.1997 № 283/97-ВР (зі змінами та доповненнями від 27.04.2010). — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁴ В. Суслів: Страховые компании используются для ухода от налогообложения: [Електр. ресурс]. — <http://minprom.ua/articles/38037.html>.

“схемного” й фіктивного страхування загалом на вітчизняному ринку страхових послуг становили близько 2,3 млрд грн. Сумарні бюджетні втрати від застосування описаних методів податкової “оптимізації” оцінено в 644,2 млн грн податку з доходів страхових організацій (у тому числі страховими компаніями недоплачено 69,2 млн грн, а суб’єктами підприємництва — страхувальниками — 575 млн грн податку на прибуток).

З огляду на вищесказане у 2010 році контрольньо-перевірочна робота органів податкової служби була сконцентрована безпосередньо на перевірках ризикових страховиків. Так, було перевірено 6 страхових організацій у м. Донецьку, 4 страховики в м. Києві й одна компанія у м. Харкові, які активно надавали послуги з мінімізації податкових зобов’язань по всій Україні. Всього за результатами перевірок цих недобросовісних страховиків до бюджету донараховано 53,8 млн грн, а також зменшено збитки від операцій із цінними паперами на 470 млн грн⁵.

Для розв’язання болісної проблеми використання суб’єктів страхового ринку як інструменту податкової “оптимізації”, що спричиняє значні втрати доходів бюджету, у Податковому кодексі України передбачено поступовий перехід до загальної системи оподаткування прибутку страховиків на рівні з підприємствами інших галузей. На думку розробників цього нормативного акта, такий крок сприятиме вирівнюванню податкового навантаження у сфері страхового бізнесу щодо інших секторів національної економіки.

Враховуючи складність швидкого переходу на оподаткування прибутку страховиків, у перехідних положеннях нової “податкової конституції” передбачено наявність річного періоду з дати набрання нею чинності (з 1 квітня 2011 року по 1 квітня 2012 року), протягом якого застосовуватиметься особливий порядок оподаткування дуже подібний до нинішнього. Страховики, які отримуватимуть доходи від провадження страхової діяльності (крім діяльності з виконання договорів довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, а також від діяльності, що не пов’язана зі страхуванням), щокварталу сплачуватимуть не податок на прибуток, а 3-відсотковий податок із суми валових страхових платежів (внесків, премій), одержаних (нарахованих) страховиками-резидентами протягом звітного періоду за договорами страхування, співстрахування й перестрахування ризиків на території України або за її межами. Крім того, з метою швидшої адаптації до нового порядку прямого оподаткування за результатами 2011 року страховики розраховуватимуть розмір податку на прибуток без його сплати до бюджету⁶.

⁵ Податкова руйнує схеми несплати податків на страховому ринку: [Електр. ресурс]. — [http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=30&tx_ttnews\[year\]=2010&tx_ttnews\[month\]=11&tx_ttnews\[pointer\]=11&tx_ttnews\[tt_news\]=22489&tx_ttnews\[backPid\]=32&cHash=1be9baaf41](http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=30&tx_ttnews[year]=2010&tx_ttnews[month]=11&tx_ttnews[pointer]=11&tx_ttnews[tt_news]=22489&tx_ttnews[backPid]=32&cHash=1be9baaf41).

⁶ Див.: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Голос України. — 2010. — № 229-230 (4979-4980). — 4 груд. — С. 59.

Таким чином, у перехідний період рівень податкового тиску на страхові компанії значно зросте порівняно із сьогоднішнім. Адже якщо нині об'єктом оподаткування за ставкою 3% є обсяг валових страхових платежів (внесків, премій), зменшений на суму виплат за договорами перестраховування, то на перехідному етапі справлятиметься класичний податок з обороту з негативним “каскадним” ефектом (оподатковуватимуться валові премії без вирахування виплат перестраховикам). Іншими словами, при багаторазовій передачі страховими організаціями ризиків у перестраховування кожен наступний перестраховик сплачуватиме податок з тієї частини страхових внесків, що вже була раніше оподаткована в попередньої компанії, котра здійснювала операції з перестраховування. Отже, фактично це призводитиме до подвійного, потрійного, а то й більше кратного оподаткування, що суперечить нормативним постулатам побудови раціональної системи справляння податків.

При цьому зазначимо, що застосування в перехідний період податку саме з суми валових страхових платежів зумовлено виключно мотивами уникнення втрат доходів бюджету й витіснення з ринку “схемного” й фіктивного страхування. Однак, на нашу думку, якщо виходити із залежностей між нормою податкових вилучень та обсягом фіскальних надходжень, виявлених А. Лаффером, то можна з високою імовірністю припустити, що відчутне посилення податкового тиску на всіх страховиків упродовж річного перехідного періоду не лише не сприятиме наповненню бюджету, а й може призвести до скорочення бази оподаткування через активніше переміщення страхового ринку в “тінь”, внаслідок чого податкові надходження від страхових компаній можуть істотно зменшитися.

Із II кварталу 2012 року об'єктом прямого оподаткування страховиків за загальною (стандартною) ставкою буде прибуток від усіх видів діяльності із джерелом походження з України та за її межами (за винятком прибутку від страхової діяльності з довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, а також інвестиційного доходу, отриманого від розміщення коштів, мобілізованих у результаті надання таких видів страхових послуг, які оподатковуються за пільговою нульовою ставкою). Згаданий оподатковуваний прибуток визначатиметься шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат такого податкового періоду (включаючи амортизаційні відрахування). При цьому Податковий кодекс передбачає поступове зниження стандартної ставки податку на прибуток з 21% у 2012 році до 19% у 2013-му і 16% починаючи з 1 січня 2014 року⁷.

Переліки типових та особливих статей доходів і витрат страхових організацій, необхідних для обчислення оподаткованого прибутку, вписано в Податковому

⁷ Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Голос України. — 2010. — № 229-230 (4979-4980). — 4 груд. — С. 21, 59.

кодексі досить детально. Так, у складі доходів і витрат страхової компанії, обумовлених специфікою її операційної діяльності, враховано практично всі можливі їх види⁸ (табл.).

Таблиця. Основні специфічні статті доходів і витрат страховиків, які враховуються при визначенні оподаткованого прибутку згідно з Податковим кодексом України

Доходи від страхової діяльності:	Витрати на страхову діяльність:
<ul style="list-style-type: none"> — страхові платежі (внески, премії), нараховані страховиком за договорами страхування, співстрахування і перестрахування ризиків на території України або за її межами, зменшені на суму страхових платежів (внесків, премій), нарахованих за договорами перестрахування; — суми зменшення розміру страхових резервів у порівнянні зі сформованими на кінець попереднього звітного періоду з урахуванням зміни частки перестраховиків у страхових резервах; — інвестиційний дохід, отриманий страховиком від розміщення коштів резервів страхування життя; — доходи у вигляді курсових різниць, отриманих від перерахунку страхових резервів, та активів, якими представлені страхові резерви, у випадках, якщо вони утворені в іноземній валюті; — суми винагород, належних страховику за укладеними договорами страхування, співстрахування, перестрахування; — частки від страхових внесків, страхових премій та страхових виплат, нарахованих перестраховиками за договорами перестрахування; — доходи від реалізації права регресної вимоги страховика до страхувальника або іншої особи, відповідальної за заподіяні збитки; — нараховані відсотки на депоновані премії за ризиками, прийнятими в перестрахування; — суми винагород, нарахованих страховиком за надання послуг сюрвейєра, аварійного комісара та аджастера, страхового брокера та агента; — суми повернення частки страхових платежів (внесків, премій) за договорами перестрахування у випадку їх дострокового припинення; — винагороди та тантьєм (форма винагороди страховика з боку перестраховика) за договорами перестрахування тощо 	<ul style="list-style-type: none"> — суми збільшення розміру страхових резервів у порівнянні зі сформованими на кінець попереднього звітного періоду з урахуванням зміни частки перестраховиків у страхових резервах, сформованих відповідно до законодавства; — нараховані суми страхових виплат (страхових відшкодувань) за страховими випадками, настання яких підтверджено відповідними документами в порядку, встановленому чинним законодавством, за договорами страхування, співстрахування та перестрахування; — аквізиційні витрати; — витрати на винагороди страховому агенту, страховому і перестраховому брокеру та іншим страховикам за надані послуги з виконання (супроводження) договорів страхування та перестрахування; — суми винагороди та тантьєми за договорами перестрахування, співстрахування; — нараховані відсотки на депоновані премії за ризиками, переданими на перестрахування; — витрати у вигляді курсових різниць, отриманих від перерахунку страхових резервів, та активів, якими представлені страхові резерви, у випадках, якщо вони утворені в іноземній валюті; — витрати на оплату послуг фізичним та юридичним особам за надані послуги, пов'язані зі страховою діяльністю, у тому числі: послуги асистансу; послуги актуаріїв; детективні послуги юридичних і фізичних осіб, пов'язані з установленням і обґрунтуванням страхових виплат; послуги експертів, сюрвейєрів, аджастерів, аварійних комісарів, юристів, яких залучають для оцінки ризику, визначення страхової вартості майна та розміру страхової виплати, оцінки наслідків страхових випадків, урегулювання страхових випадків; — витрати на проведення передпродажних та рекламних заходів стосовно послуг у сфері страхування тощо

Аналізуючи норми Податкового кодексу, які регламентують оподаткування прибутку страховиків, ми цілком погоджуємося з думкою фахівців Держфінпослуг України про те, що це поставить у невідгідні умови “схемні” та “кептивні” компанії. Оскільки рівень витрат на ведення страхової справи у валових доходах

⁸ Див.: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Голос України. — 2010. — № 229-230 (4979-4980). — 4 груд. — С. 28.

зазначених страхових фірм є набагато нижчим порівняно з класичними страховиками з розгалуженою філіальною мережею, вони сплачуватимуть значно вищі податкові платежі, аніж при оподаткуванні страхових внесків і премій. Тому можна спрогнозувати, що значна частина компаній, які спеціалізувалися на організації схем мінімізації оподаткування, покине страховий ринок, що зробить його більш прозорим і стандартним.

Утім, вважаємо, що в умовах відсутності ефективних систем регулювання страхової діяльності й податкового контролю, адаптованих до вітчизняних реалій, переведення страховиків на режим оподаткування прибутку не приведе до остаточного розв'язання проблеми широкого використання схем формально легітимного або напівлегального зменшення податкових зобов'язань принаймні з двох причин. По-перше, саме використання прибутку як об'єкта оподаткування страхових компаній створює значно більше можливостей для штучного завищення й маневрування витратами, які відносяться до різних звітних періодів. Із допомогою цього можна значно знижувати величину оподатковуваного прибутку і, в остаточному підсумку, мінімізувати обсяг податку, що підлягає до сплати в бюджет. По-друге, доволі складний порядок обчислення оподатковуваного прибутку, зокрема, врахування у складі доходів і витрат сум зменшення і збільшення розміру страхових резервів порівняно зі сформованими на кінець попереднього звітного періоду з урахуванням зміни частки перестраховиків у страхових резервах, а також складність перевірки обсягів страхових виплат негативно позначається на ефективності контролю з боку податкових органів.

До того ж у нас виникають сумніви з приводу очікувань фахівців Держфінпослуг України на те, що перехід на оподаткування прибутку страховиків забезпечить істотне збільшення податкових надходжень. На наш погляд, якщо таке збільшення й відбудеться, то тимчасово за рахунок зростання фіскальних надходжень від “схемних” і “кептивних” страхових фірм, які спеціалізувалися на мінімізації оподаткування. Після того, як згадані компанії зрозуміють безперспективність подальшої роботи в не вигідних для них податкових умовах і покинуть страховий ринок, ситуація з надходженнями податку на прибуток страховиків може кардинально змінитися в гірший бік. Висуваючи подібне припущення, ми виходимо з таких міркувань.

Як наголошувалося вище, Податковий кодекс передбачає віднесення до витрат практично всіх без винятку основних затрат страховика на ведення страхової та інвестиційної діяльності, а також суми збільшення розміру страхових резервів порівняно зі сформованими на кінець попереднього звітного періоду. До того ж із валових страхових платежів (основних доходів страхових компаній) виключаються суми внесків, нарахованих за договорами перестраховування. Враховуючи, що сьогодні рентабельність класичного страхового бізнесу в Україні є доволі помірною, можна з великою часткою впевненості спрогнозувати, що після того, як страховий ринок залишать “схемні” й “кептивні” страховики, обсяг фіскальних надходжень

від цього сектору вітчизняної економіки при застосуванні загальної системи оподаткування прибутку істотно зменшиться, тоді як при оподаткуванні доходів він постійно зростає.

Такий прогноз підтверджують розрахунки експертів Ліги страхових організацій України, за якими сплачені страховиками податкові платежі можуть знизитися до 40 % від сьогоднішнього рівня⁹. В цьому контексті хочемо відзначити, що рішення про перехід на оподаткування кінцевих фінансових результатів діяльності страховиків було прийнято без ґрунтовних наукових досліджень можливих позитивних і негативних наслідків такого кроку із точки зору як бюджетних втрат, так і зміни структури й складу учасників вітчизняного страхового ринку.

Проведемо критичну оцінку переходу страховиків на загальноприйнятій порядок справляння податку на прибуток із позицій економічної ефективності. З одного боку, у складних посткризових умовах класичним страховим компаніям, які ведуть легітимний бізнес, подібне податкове нововведення буде вигідним, оскільки вони сплачуватимуть податок на прибуток лише за умови позитивного значення об'єкта оподаткування; з другого боку, через значне ускладнення порядку його розрахунку відбудеться помітне збільшення витрат на дотримання регулятивних вимог, пов'язаних з оподаткуванням прибутку (крім самої сплати податку). Інакше кажучи, значно збільшаться витрати на забезпечення бланками відповідної податкової звітності та їх заповнення, оплату послуг чи залучення у штат додаткових податкових юристів і бухгалтерів, зміну відповідного програмного забезпечення податкового обліку, на платні семінари й консультації з оподаткування, а також витрати, пов'язані з проведенням податково-аудиторських перевірок і збереженням відповідної документації протягом установленого терміну тощо. Все це може негативно позначитися на вартості страхових продуктів. У цьому разі конкурентні переваги матимуть ті страховики, які зможуть максимально мінімізувати зазначені витрати, а отже, не підвищуватимуть тарифи на свої страхові послуги.

Аналогічно витрати на адміністрування податку на прибуток із боку податкових органів будуть значно вищими, аніж при справлянні податку на страхові платежі (внески, премії). Насамперед зростання таких витрат буде зумовлено необхідністю прийняття низки підзаконних актів, які б роз'яснювали, конкретизували й дозволяли реалізувати на практиці норми Податкового кодексу. Зокрема, це стосується розробки форм податкової звітності та інструкцій з їх складання, установлення переліку страхових резервів і методики розрахунку їх приросту (зменшення), що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування. Крім того, у ДПА України виникнуть додаткові витрати на інформаційне поширення й роз'яснення згаданих підзаконних документів та інформаційно-консультативне обслуговування платників податків, на перепідготовку податкових інспекторів, які приймають відповідну звітність

⁹ Каковы последствия изменения режима налогообложения украинских страховых компаний?: [Електр. ресурс]. — http://e-polis.ua/analytics/kakovy_posledstviya_izmeneniya_rezhima_nalogo-oblozheniya_ukrainskih_strahovyh_kompaniy/

і здійснюють контрольні-перевірочні функції, а також на сам процес здійснення такого контролю.

Нарешті, хочемо акцентувати увагу ще на одній, на нашу думку, доволі сумнівній нормі Податкового кодексу (пп. 139.1.12 п. 139.1 ст. 139), яка може істотно позначитися на структурі страхового ринку, переформатувавши склад його учасників, що спеціалізуються на наданні посередницьких і допоміжних послуг. Мова йде про положення, згідно з яким не дозволяється включати до складу витрат ті з них, що понесені у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у індивідуального підприємця, який сплачує єдиний податок (крім витрат на придбання робіт, послуг з інформатизації)¹⁰. Враховуючи, що нині на страховому ринку присутня велика кількість приватних підприємців, які обрали таку спрощену технологію оподаткування, як єдиний податок, можна цілком впевнено спрогнозувати, що страхові організації масово відмовлятимуться від їхніх послуг. Отже, дрібні страхові посередники (агенти, експерти, аварійні комісари тощо) змушені будуть або найматися на роботу у страхові компанії, або інтегруватися між собою чи приєднуватися до експертних організацій, агентських і брокерських фірм, які успішно працюють на цьому ринку, або взагалі його покинути¹¹. Подібне обмеження навряд чи сприятиме розвитку страхового бізнесу в Україні.

На наш погляд, вищезгадана податкова норма суперечить принципу рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, задекларованому в пп. 4.1.2 п. 4.2 ст. 4 Податкового кодексу. Боротися з використанням режиму справляння єдиного податку у схемах податкової “оптимізації” потрібно іншими методами, зокрема, шляхом запровадження правила агрегації господарського обороту й чисельності найманого персоналу суб'єктів малого підприємництва¹².

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки й узагальнення:

1. Сучасна податкова політика української держави щодо страхової галузі характеризується явним домінуванням фіскальної складової та певним ігноруванням значних можливостей регулюючого впливу на її діяльність, що, зокрема, проявля-

¹⁰ Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // *Голос України*. — 2010. — № 229-230 (4979-4980). — 4 груд. — С. 23.

¹¹ Налоговый кодекс кардинально изменит украинский страховой рынок — специалист: [Електр. ресурс]. — <http://www.insur-info.ru/press/57267>.

¹² Суть його полягає в тому, що суб'єкти підприємництва, які перебувають у власності (засновані) або контролюються однією особою чи групою пов'язаних осіб, а також штучно утворені в результаті поділу великих і середніх компаній на дрібні бізнес-структури, повинні визнаватись одним платником єдиного податку. За порушення цього правила слід передбачити відсутні санкції та позбавлення всіх фірм, які входять до такого “альянсу”, права на застосування цієї спрощеної форми оподаткування протягом досить тривалого періоду (наприклад, трьох років). Однак, із метою недопущення помилок посадовими особами податкових органів, підозри в подібного роду деліктах повинні бути підтверджені в судовому порядку.

ється в постійному намаганні корегувати податкове законодавство таким чином, щоб воно забезпечувало збільшення надходжень податків від національних страховиків. При цьому неналежна увага приділяється стимулюванню вкладання потужних фінансових ресурсів, мобілізованих страховими компаніями, в інноваційно-інвестиційні проекти, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

2. Чинний режим оподаткування доходів страхових компаній створює значні стимули й можливості для широкого використання механізму перестраховування ризиків страховиків у вітчизняних “схемних” і “кептивних” страхових фірмах для податкової “оптимізації”. Внаслідок цього кількість прихованих податкових деліктів на страховому ринку постійно зростає.

3. Передбачений новим Податковим кодексом перехід страховиків на загально-встановлений порядок справляння податку на прибуток може мати як позитивні, так і негативні фіскальні й регулюючі наслідки для національного ринку страхових послуг. До позитивних однозначно можна зарахувати зниження можливостей легітимної (напівлегітимної) мінімізації податкових зобов'язань і витіснення зі страхового ринку псевдострахових компаній, що спеціалізуються виключно на таких схемах. Можливі негативні ефекти можуть проявитися у зниженні обсягу фіскальних надходжень від страхової галузі, значному зростанні витрат на адміністрування податку на прибуток із боку як їх платників, так і органів податкової служби, а також витісненні зі страхового ринку приватних підприємців — платників єдиного податку, що надають страховикам агентські, брокерські й допоміжні послуги тощо.